

13. GOGA, Octavian. Mustul care fierbe. In: GOGA, Octavian. *Opere*. Chișinău, 1994.
14. IORGA, Nicolae. Chișinăul. In: *Chișinăul în literatură*. Chișinău: Grafema Libris, 2011.
15. DĂRZEU, Eugen. *Însemnări răzlețe*. Chișinăul. In: *Sfatul Țării*. 1920, anul III, 18 iul. (nr. 655), p. 1-2.
16. BUSUIOC, Aureliu. Pactizând cu diavolul. In: BUSUIOC, Aureliu. *Singur în fața dragostei*. București: Litera Internațional, 2003.
17. ESINENCU, Nicolae. *Evreii*. Manuscris nr. 5. Laboratorul de Cercetări literare al Bibliotecii „Onisifor Ghibu”, Chișinău.
18. ESINENCU, Nicolae. *Vila*. Manuscris nr. 7. Laboratorul de Cercetări literare al Bibliotecii „Onisifor Ghibu”, Chișinău.

REVENIREA LUI IVAN TURBINCĂ

*Dr. Miroslava METLEAEVA,
Institutul de Filologie Română „B.P. Hasdeu”*

Rezumat: În articolul de față autoarea emite o ipoteză despre originea etnică a personajului principal al poveștii *Ivan Turbincă*. Ea pornește de la lucrările cercetătorilor români, ruși, francezi, germani care au studiat creația lui Ion Creangă și au remarcat originalitatea scrierilor sale bazate pe realism, poveștile lui rămânând a fi niște autentice nuvele din viața rurală. Personajul principal ține de un mai vechi subiect răspândit în toată Europa, dar având propria sa coloratură națională. Autoarea consideră narațiunea cu Ivan Turbincă drept o peripeție a unui moldovean care, fiind soldat în armata țaristă, la apusul vieții este în căutarea unui rost al său.

Cuvinte-cheie: originea etnică, originalitate, realism, nuvelă, subiect rătăcitor, variantă națională.

Abstract: In this article the author issues a hypothesis about the ethnic origin of the main character of the fairy tale *Ivan Turbincă*. She starts from the works of Romanian, Russian, French, German researchers who studied the creation of Ion Creangă and noticed the originality of his writings based on realism, his fairy tails remaining some authentic short stories from rural life. The main character is related to an older subject spread throughout Europe, but with its own national color. The author considers the narration with Ivan Turbincă as an adventure of a Moldovan who, being a soldier in the tsarist army, at the end of his life is looking for a purpose of his own.

Keywords: ethnic origin, originality, realism, short story, wandering subject, national variant.

Se pare, nicio lucrare de-a lui Ion Creangă n-a declanșat atâtea discuții și interpretări, precum povestea *Ivan Turbincă*. De altfel, în diferite perioade istorice ea a avut cele mai surprinzătoare tâlcuiri și comentarii. Acest lucru îl confirmă în lucrarea sa *Motiv folcloric, într-o ciornă de-a lui Pușkin, trecut cu vederea* și M.P. Alexeev: „Despre creația lui Ion Creangă există destul de multă literatură, ea fiind apărută și în diferite limbi; în numeroasele studii științifice, dedicate lui nu putea fi evitată, firește, chestiunea despre sursele folclorice de inspirație (în special, cele rusești și ucrainene), însă destul de multă vreme cercetătorilor nu le reușea să dea de urma surselor slave în povestea lui Ion Creangă despre soldatul rus Ivan, iar materialele acumulate se dovediseră a fi ocazionale și neconcludente. În cele din urmă, a fost exprimată opinia că pătrăniile despre soldații ruși, participanți la războaiele duse de Suvorov, ar fi putut ajunge la urechile tânărului I. Creangă grație călugărilor ucraineni și ruși care în urma războaielor ruso-turcești din anii 1768-1774 s-au refugiat împreună cu starețul lor Paisie Velicikovski din Bucovina în mănăstirile Secu și Neamț, nu departe de locurile de baștină ale scriitorului (născut în județul Neamț)”.

Totuși, „...e necesar să se știe, că povestea «Ivan Turbincă», de exemplu, are ca sursă de inspirație nu doar motive folclorice rusești, precum susțin unii cercetători”, scria deja prin anii șaptezeci ai secolului trecut Vasile Coroban în prefața sa la ediția rusă a creației scriitorului (V. Coroban. *Ion Creangă*. Chișinău: Editura Literatura artistică, 1977, pp. 7-34). Iar într-o prefață nesemnată de autorul ei, la ediția în limba rusă a poveștilor lui Ion Creangă (Ion Creangă. *Povești. Amintiri din copilărie. Povestiri*. Chișinău: Editura Lumina, 1966, p. 9), sunt făcute următoarele specificări: „Sursa nemijlocită a poveștii «Ivan Turbincă» a fost, fără îndoială, o variantă moldovenească, auzită de scriitor de la oamenii simpli, din popor”. În continuare însă urmează un asortiment specific de fraze încâlcite cu caracter istorico-ideologic: „...precum s-a mai spus, materialul folcloric a fost folosit de Creangă prin excelență în spirit creativ, fortificându-l cu informații din viața curentă. Nu poate fi întâmplător faptul că povestea «Ivan Turbincă» a fost scrisă în anii 1877-1878, când zeci de mii de țărani ruși în uniforme militare luptau pe frontul ruso-turc din Balcani, ajutându-i pe moldoveni și valahi să se elibereze de jugul otoman, alături de ei avându-i și pe ostașii moldoveni. Acest lucru a contribuit și mai mult la prietenia popoarelor moldovenesc și rus” (p. 8). Și încă o

„menționare”: „Povestea «Ivan Turbincă» este exemplul unui extrem de cald sentiment de prietenie al poporului moldovenesc față de simplul și modestul om rus și de admirație pentru deosebitele sale valori morale” (p. 9).

Și N.G. Corlăteanu în lucrarea sa *Scriitorii moldoveni în școală. Creația lui I. Creangă în școală* (Editura Lumina, Chișinău, 1984) vine cu anumite constatări, prima fiind următoarea: „Opera crengiană se îmbină cu ecouri, în special cu cele răsăritene, căci ce poate fi mai grăitor în această privință, decât figura lui Ivan Turbincă. Cercetătorii literari moldoveni (C. Popovici, V. Țurcanu ș.a.) au stabilit tangențe între unele povești crengiene și creațiile folclorice ale slavilor de răsărit. Interesant din acest punct de vedere este chiar titlul unei povești, redată de cunoscutul scriitor și lexicograf rus Vl.I. Dal (1801-1872) *Сила Калиныч, душа горемычная, или Русский солдат ни в аду, ни в раю* (*Sila Kalinâci, suflet necăjit sau Soldatul rus nici în infern și nici în paradis*). (...) Prin toată firea lui, Ivan Turbincă ne amintește de un alt soldat, chipul ostașului cu inima înflăcărată din timpurile sovietice, Vasili Tiorkin al lui Tvardovski. Și acesta, cu atât mai mult, cu cât știm, că autorul rus a publicat și un *Tiorkin pe lumea cealaltă*. Sensul profund al poemului în cauză îl constituie nobilul imbold de a-și apăra Patria, de a face să triumfe pe pământ cauza păcii și a bunăstării poporului trudit. De aici și puternicul optimism al soldatului sovietic, precum e și cel al lui Ivan Turbincă. Triumful vieții este scopul suprem care-i însuflețește pe ostașii sovietici...” (p. 48).

Oricum, același M.P. Alexeev în lucrarea deja menționată remarcă: „În folclorul popoarelor din Europa occidentală este răspândit pe larg fabulosul subiect despre un cartofor, un chefliu, un morar etc., dar cel mai răspândit e cel despre un soldat care joacă în cărți cu diavoli sau cu Moartea, după care acesta ajunge în infern și grație vitejiei și a istețimii sale firești nu doar că evadează de acolo, ci, câștigând în cărți de la cornorați și chiar de la însuși Scaraoțchi, le ajută și altor suflete de păcătoși să scape de chinurile iadului, strămutându-le în paradis. Într-o serie de variante, în locul diavolului figurează Moartea care-i pierde soldatului în cărți și este nevoită să se bage într-un sac din care nu mai poate ieși sau să se cațare într-un copac de unde nu este în stare să coboare. În folclorul francez se întâlnește jocul în care miza este sufletul, mai ales în scenete, precum e *Sfântul Petru și jonglerul (Saint-Pierre et le jongleur)*; în cel german întreaga serie de povești despre jocul

reușit în cărți cu Moartea este cunoscută cu denumirea de *Povești despre Spielhansel*, ele fiind studiate de Frații Grimm în cadrul operei lor; în Italia același subiect a devenit popular grație nuvelei *Federico* de Prosper Mérimée, aceasta fiind după părerea autorului o redactare a unei povești napoletane. Poveștile despre soldat și Moarte au avut o largă răspândire și la popoarele slavilor de est, dar și la vecinii acestora. În folclorul rus, ucrainean, bielorus se înregistrau din timpuri străvechi subiecte din acest ciclu, dar primii culegători și cercetători ale acestor povești din Rusia secolului XIX, nu reușiră să editeze rezultatul muncii lor, deoarece se ciocniseră de serioase impedimente ale cenzurii (...). Prietenii lui Vl. Dal se bucurau că în culegerea de povești *Prima cincime* (*Пяток первый*) n-a fost inclusă povestea *Sila Kalinâci, suflet necăjit, sau soldatul rus nici în infern și nici în paradis*: «E bine că n-a fost publicată, precum fusese prevăzută, povestea despre Kalinâci care-i măcelărește deopotrivă, atât pe păcătoși, cât și pe sfinți. Popimea ar fi declanșat o zarvă nemaipomenită»”.

Din aceste considerente, e cu totul îndoielnic faptul că Ion Creangă a cunoscut varianta lui Vl. Dal a pribeagului subiect european, dar și cea a cunoscutului culegător de povești populare rusești Afanasiev, ediție apărută abia în 1914. Poveștile despre Soldat și Moarte erau cunoscute și de alte popoare din Rusia țaristă sau de cele din vecinătatea statului rus. Ele se tipăreau mai ușor în alte limbi decât în cea rusă, din simplul motiv că nu depindeau de permisiunea celor două instanțe ale cenzurii – cea laică și cea clericală. Astfel, în atenția folcloriștilor au ajuns și culegerile de povești de acest gen ale nemțoaicei Mite Kremnitz *Povești românești* (*Rumänische Märchen*. Leipzig, 1882). A noua poveste din sumarul cărții este traducerea în germană a subiectului cu titlul *Ivan cu raniță* (*Iwan mit dem Ranzel*, S. 96-118), ea fiind o variantă aproape similară cu povestea publicată de Afanasiev despre Soldat și Moarte. Asupra acestui text de factură fantastică și-a canalizat atenția și A.N. Veselovski într-o recenzie a sa la cartea autoarei germane. El nu avea nicio îndoială că povestea e de origine rusească: mai întâi, pentru că personajul principal este soldatul rus Ivan („precum în spaniolă ar fi Juan Soldado, în italiana din Sicilia – Giugannuni etc.”, observă colateral Veselovski); acest Ivan îi bruftuluiește pe diavoli, aplicându-le „lovituri rusești sau moscălești” și poruncindu-le „Pașol în raniță!” („Paschol, hinein in das Ranzel!”). Considerând că povestea în cauză este cu siguranță de origine rusească, Veselovski găsește și o paralelă cu altă poveste,

similară, una de origine letonă și publicată în limba germană de Leskien și Brugmann (Leskien und Brugmann. *Litauische Märchen*, Nr. 17, 1922, S. 561). Unicul lucru pe care Veselovski nu-l știa atunci a fost faptul că textul poveștii românești despre Ivan avea autor. În prefața la culegerea sa de povești românești, traducătoarea Mite Kremnitz preciza că unele texte traduse de ea sunt originale, fiind publicate în revista *Convorbiri literare* din Iași, iar trei povești care figurează în cuprinsul cărții cu numerele IV, IX și XIX aparțin lui Ion Creangă, el publicându-le în paginile revistei respective. Numele acestui autor însă nu-i era cunoscut lui Veselovski și nu-i trezise niciun fel de dubii faptul că în limba germană nu fusese tradus doar un simplu subiect folcloric, ci o stilizare a lui.

Analizând numeroasele ipoteze cu privire la proveniența subiectului despre Ivan Turbincă, chestiunea originii etnice a fabulosului personaj creează anumite incertitudini care pun la îndoială părerile acceptate de toți. E considerată deja o axiomă părerea că în poveste este indicat din capul locului: „Era odată un rus, pe care îl chema Ivan. Și rusul acela din copilărie se trezise la oaste...” Dar apar imediat câteva nedumeriri. Mai întâi, Ivan Turbincă nu se întoarce de la război, ci „slujind el câteva soroace de-a rândul (...) mai-marii lui, văzându-l că și-a făcut datoria de ostaș, l-au slobozit din oaste, cu arme cu tot, să se ducă unde-o vrea...” Apoi, în asemenea cazuri, un ostaș slobozit se întoarce la baștina sa, de unde se mai iscă o nedumerire: de ce hoinărește și ce caută Ivan Turbincă pe plaiurile moldovene? După care devine curios și comportamentul său față de oamenii locului. Aceștia nu-l consideră un străin, ci, dimpotrivă, Ivan Turbincă pentru ei este un om de-al lor. Deși, în plan social el este într-un fel superior față de un țăran obișnuit, fiind considerat de toată lumea un om umblat, un militar, chiar dacă e liber de slujba militară, un om de stat, căci e soldat al armatei țariste. Iar faptul că amestecă vorba sa cu expresii rusești nu e de mirare, doar e soldat din armata rusă și din fragedă copilărie și-a trăit viața departe de familie, de vatra natală. Acest aspect a fost remarcat și de Vasile Lovinescu în lucrarea sa *Interpretarea ezoterică a unor basme și balade populare românești*, în care autorul dedică poveștii *Ivan Turbincă* un capitol aparte. „Coloratura rusească este o pojghiță, o subțire suprastructură pe oglinda mitului, foarte vechi și răspândit în toată lumea”, precizează autorul (p. 14). Tot aici el acordă o atenție deosebită studiului *Poveștile lui Ion Creangă* de Ovidiu Bârlea: „Bârlea nu știe cât de bine zice, remarcă Lovinescu, atenți-

onând, că *Ivan Turbincă*, e singura dintre poveștile lui Creangă cu un iz de caracterologie etnică, pe lângă alte interese. Sensul etnic al basmului îl constituie faptul că Ivan este un soldat rus *slobozit*⁷ (Vasile Lovinescu. *Interpretarea ezoterică a unor basme și balade populare românești*. București: Editura Cartea Românească, 1993, p. 13). „Mai întâi să urmărim observațiile lui O. Bîrlea: «Varianta Creangă conține multe elemente rusești: numele eroului, Ivan Turbincă, comanda *Pașol na turbinca*, apoi câteva cuvinte: *tabacioc*, *vodchi*, *harașo*, *ștoti*, *Vidma*, *guleai*, numele dansurilor *horodincea* și *cazacincea*. Supoziția că Ivan Turbincă ar fi de proveniență rusească este ispititoare, se oferă oarecum de la sine, dar ea nu rezistă criticii (...). Se poate spune atât despre *Ivan Turbincă*, că el provine dintr-o variantă mai veche moldovenească, cuvintele rusești fiind introduse pe teritoriul românesc de către un moldovean care cunoștea întrucâtva lexicul rusesc...»”

Anume aceste detalii confirmă și susțin ipoteza despre originea etnică a personajului în cauză. Mai întâi de toate este clar că pomenitele cuvinte considerate rusești în realitate nu sunt altceva decât niște imitații sau pastișe. Chiar termenul „turbincă” în limba rusă nici nu este identificat. Există cuvântul „torba” care, conform *Dicționarului explicativ* al lui Ojegov, semnifică „traistă, desagă, sac, rucsac”. Până în prezent echipamentul infanteriștilor încă mai include rucsacul, iar cuvântul „torba” este foarte rar utilizat în limba vorbită din Rusia, dar și atunci doar în expresii idiomatice. Cuvântul „turbincă” este, evident, format sub influența normelor gramaticale ale limbii române. Un lucru curios e și faptul că terminația „a” din cuvântul „turbinca” e întâlnită doar în traducerea în limba rusă a poveștii, tălmăcire făcută de Gr. Perov care a ținut să sublinieze prin acest gest originea rusă a personajului. În original e totuși Turbincă și nu altfel. În plus, acest cuvânt are în text o semnificație dublă: mai întâi el este numele sau porecla personajului – Ivan Turbincă, avându-l în final pe „ă”, abia după care el își exercită rolul său principal, în sens de rucsac, desagă, traistă, doar că într-o prezentare gramaticală românească și în aceste cazuri, e adevărat, cu terminația „a”. Expresia „pașol na turbinca” nu este rostită de un vorbitor de limba rusă, deoarece, corect, ar fi fost „марш в топбы” (marș în traistă, desagă, rucsac), „ступай в топбы” (pleacă, sai, bagă-te în traistă), sau „пошёл в мешок” (mergi în sac ori rucsac). Acest fenomen e specific pentru toate cuvintele rusești utilizate în poveste, ceea ce confirmă că ele, deși-s de origine rusească, nu sunt rostite de un rus. V. Lovinescu

apelează iarăși la raționamentele lui O. Bîrlea: „Aceasta s-a întâmplat probabil în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, sau în prima jumătate a secolului trecut, când pe teritoriul Moldovei au staționat deseori trupele rusești cu ocazia războaielor lungi dintre turci și ruși. Este o influență exterioară de detaliu de epocă, nu adâncă și veche, care ar fi vehiculat însuși basmul din repertoriul rusesc la noi. Creangă tocmai le-a păstrat pentru că sugerează, cu putere, atmosfera, dau culoare de epocă, tipizează soldatul rus” (Ovidiu Bîrlea. *Poveștile lui Ion Creangă*. București: Editură pentru literatură, 1967, p. 48).

Mai întâi însă e imperios de precizat care-i esența manierei artistice de creație a lui Ion Creangă. A fost și preocuparea lui Vasile Coroban care scria în prefața la ediția rusă a volumului Ion Creangă. *Opere alese* (Chișinău: Editura Literatura artistică, 1977, pp. 7-34): „Despre felul în care Creangă utiliza motivele folclorice există mai multe păreri. G. Ibrăileanu precizează că originalitatea poveștilor lui Creangă este determinată de inegalabilul său talent: „Parabola, povestea are pe atâta valoare, pe cât de mare este talentul povestitorului. Iar Creangă a fost un talent atât de mare, încât oameni din toate poveștile sale se remarcă printr-o extraordinară și, totodată, individuală sete de viață”. Indiscutabil, talentul este un factor decisiv, dar pe noi ne interesează intuiția scriitorului, cea care i-a permis în creația sa să rămână și realist, și epic, și să lase atât în literatura noastră, cât și în cea universală lucrări de o incomparabilă originalitate” (p. 13).

Din acest punct de vedere, valoroasă e și opinia cercetătorului francez Jan Butiere, care a studiat în profunzime creația lui Creangă. Spre deosebire de alți scriitori, care au practicat în creația lor subiecte folclorice, grație talentului său, Creangă a reușit „să includă în poveștile sale elementul cel mai important – viața, acest aspect determinând profunda lor originalitate”. (...) „În poveștile sale, inclusiv în «Ivan Turbincă» este păstrată doar schema subiectului folcloric, conținutul artistic însă referindu-se la cea mai veritabilă nuvelistică” (p. 14). „În creația lui Creangă se îmbină reușit cel mai sănătos realism cu cea mai neînfrănată imaginație. Descrierea realistă asigură autenticitatea, convingându-ne în existența reală a celor descrise” (p. 16).

Este surprinzătoare capacitatea lui I. Creangă de a-și prezenta, în doar câteva cuvinte, personajul, inclusiv și esența lui umană. Pentru exemplificare, e de ajuns de revenit la începutul poveștii: „Era odată un rus, pe care îl chema Ivan. Și rusul acela din copi-

lărie se trezise la oaste. Și slujind el câteva soroace de-a rândul, acum era bătrân. Și mai-marii lui, văzându-l că și-a făcut datoria de ostaș, l-au slobozit din oaste, cu arme cu tot, să se ducă unde-a vrea, dându-i și două carboave de cheltuială”.

Revenind la primele propoziții ale poveștii e lesne de remarcat că fiecare sintagmă din conținutul lor e de neprețuit. Totul este calculat și nimic nu pare să fie în plus, ba mai mult, nu există niciun fel de scorniri. Așadar, rusul Ivan „din copilărie se trezise la oaste”. Cine putea să ajungă soldat în armata țaristă din „fragedă copilărie”? Dacă se apelează la dicționarul enciclopedic poate fi găsită următoarea informație: cantoniștii – fiii minori și cei care n-au atins vârsta majoratului ai funcționarilor militari de rang inferior, care formau o pătură socială deosebită, copiii care odată născuți aparțineau Departamentului militar și grație originii lor fiind obligați să facă serviciu militar în armata țaristă. Ei erau recrutați, fiind aduși în cantoane, acestea fiind niște districte militare speciale, după exemplul celor din Prusia secolului XVIII, instituite cu scopul de completare cu recruți a fiecărei unități militare. În Rusia denumirea de „cantonist” a apărut pentru prima dată în 1805 și s-a păstrat până-n 1856. Începutul acestui fenomen a fost inițiat încă de Petru cel Mare prin întemeierea, în 1721, cu un contingent de până la 50 de copii ale militarilor, a școlilor de garnizoană pe lângă fiecare unitate militară cu scopul de a-i învăța carte și o meserie oarecare. După Războiul Patriotic din 1812, au dorit, benevol, să învețe o mulțime de băieți-orfani ai căror tați căzuseră în luptele cu armata franceză, din care motiv numărul acestor școli s-a mărit considerabil. O importanță deosebită acest „institut” al cantoniștilor a atins în timpul domniei țarului Nicolai I. Dintre creștini în aceste regimente de cantoniști ajungeau pe bază de voluntariat un număr foarte mare de copii. Oricum, majoritatea dintre ei era formată prin constrângere. Aceștia erau copiii soldaților, a țișanilor, a răzvrătiților polonezi, a sectanților, iar prin decretul din 1827 – și a evreilor. Vârsta cantoniștilor varia dintre 12 până la 18 ani, iar termenul de serviciu militar de 25 de ani începea să fie calculat de la vârsta de 18 ani. În plus, a fost introdusă pedeapsa sporită a recruților pentru restanțe fiscale și pentru refuzul de a sluji în armată. Pentru a majora numărul cantoniștilor se recurgea de multe ori la diverse abuzuri, inclusiv la răpiri de copii care erau duși de acasă la mii de verste.

În cartea *Marea de aramă*, semnată de Bella Agranovskaia (Sankt-Petersburg: Editura Aleteia, 2007) este relatată o mărturie

a clasicului literaturii ruse Alexandr Herțen, extrasă din volumul acestuia *Vremuri de altădată și cugetări* (*Былое и думы*). Scriitorul fusese zguduit de micii cantoniști pe care-i întâlnise în drumul său spre Veatka. Iată un fragment din dialogul cu ofițerul care-i escorta într-o garnizoană:

„– Cine-s și unde-i duceți?

– Nici nu mă întrebați, căci mi se rupe inima... Toate le știu doar ce-i cu moț, treaba noastră e să le executăm ordonanțele, noi nu avem nicio răspundere, dar, omenește, e urât ce se face...

– Dar despre ce-i vorba?

– Au recrutat o droaie de nenorociți ovreiași, puștani de 8-9 ani. Pentru flotă, pare-mi-se, nu știu. Mai întâi ne-au poruncit să-i mână în orașul Perm, dar s-au schimbat vânturile și acum ținem calea spre Kazan. Când i-am luat, o sută de verste în urmă, ofițerul de la care i-am luat mi-a spus: «Nevoie mare cu dânșii, o treime dintre ei au rămas pe drum (și ofițerul a arătat cu degetul în pământ), după care a mai adăugat, o jumătate dintre ei nu vor ajunge la destinație».

I-au ridicat pe copleși și i-au încolonat în linie dreaptă: era cea mai strașnică priveliște din câte-mi fusese dat să văd vreodată – sărmanii, necăjiții copii! Băiețandrii de 12-13 ani cum-necum se mai țineau pe picioare, dar puștani de 8-9... Nici chiar cea mai neagră pensulă nu ar fi în stare să pună pe pânză atâta grozăvie”.

A. Herțen. *Vremuri de altădată și cugetări*. Moscova, 1958, Vol. I, pp. 235-236.

Acesta era destinul micilor recruți, majoritatea dintre ei fiind de diverse origini etnice.

Revenind la zgârcitele rânduri ale textului istoric („Aceștia erau copiii soldaților, țiganilor, răzvrățiților polonezi, sectanților etc.”), e necesar de remarcat cuvântul „țigan”, deoarece e ușor de găsit semnificația acestuia. Nu e pentru nimeni un secret, că expresia poetică a lui Pușkin: „În bulucuri zgomotoase hoinăresc prin Basarabia țiganii...” a avut în imaginația cititorului rus, delicat vorbind, un răsunset nu chiar favorabil pentru basarabeni, locuitorii acestui meleag din sud-vestul fostului imperiu sovietic. Marele realist Ion Creangă menționează în debutul poveștii sale *Ivan Turbincă*: „Și slujind el câteva soroace de-a rândul, acum era bătrân...” Dar ce spune istoria? Care erau termenele de slujbă în armata țaristă? Iată

și răspunsul (din *Chinuții* (povestea unui fost cantonist) de V.N. Nikitin, în revista *Отечественные записки*, 1871):

„...După finalizarea studiilor, cantoniștii erau obligați să slujească:

copiii nobilimii – 3 ani;

copiii ober-ofițerilor – 6 ani;

copiii clericilor – 8 ani;

ceialți – 25 de ani (având șansa să fie avansați în categoria funcționarilor de stat și să părăsească armata: pentru serviciu merituos – după 12 ani, pentru limită de vârstă – peste 20 de ani)”.

Așadar, povestea spune că „slujind el câteva soroace de-a rândul, acum era bătrân...” Cine, deci, ar fi putut să slujească 2-3-4 soroace de-a rândul? Indiscutabil, nu cei din categoria de 25 de ani. Astfel, că „slujind câteva soroace de-a rândul” Ivan Turbincă putea să aparțină doar uneia dintre primele trei categorii, mai degrabă (și cu cea mai mare probabilitate), fiind copilul vreunui cleric. Iar dacă originea etnică a personajului crengian se presupune a fi una sud-est europeană, atunci, probabil, precum e și autorul, el ar putea fi moldovean. În confirmarea acestei ipoteze poate fi adusă și specificarea din deja pomenita prefață la ediția din 1966, unde se menționează că „...în felul de a fi al lui Ivan se regăsesc unele trăsături de caracter ale lui Ion Creangă, în special spiritul de revoltă împotriva clericilor și a modului lor de viață. Nu în zadar Dumnezeu îl muștră pe Ivan pentru atitudinea sa de liber-cugetător și de nesupunere: «...Cu dracii de la boierul acela ai făcut hara-para. La iad ai tras un guleai de țigă și s-a dus vestea ca de popă tuns...” (Ion Creangă. *Povești. Amintiri din copilărie. Povestiri*. Chișinău: Editura Lumina, 1966, p. 9). De aici și presupunerea că Ivan Turbincă este o parte a firii autorului, un „alter ego” al său, mai ales că ambii sunt de aceeași vârstă și, revenind la rădăcinile sociale ale personajului, chiar și acestea sunt foarte apropiate de ale scriitorului.

În cazul nostru, textul poveștii crengiene este mai aproape de definiția noțiunii de idiolect (după Roland Barthes), adică este o variantă a limbii specifice doar acestui scriitor. El se exprimă printr-un fel deosebit de alegere a cuvintelor și prin particularități gramaticale, dar și prin cuvinte, expresii sau pronunție caracteristice în exclusivitate numai pentru el. Este necesar să ținem cont de subtextul multistrat, de mediul temporal al acestei creații și de codul auctorial.

Dacă ne gândim mai atent la evenimentele care au loc în acest basm, observăm că personajul principal, luptând împotriva Morții, merge împotriva lui Dumnezeu. Reamintim că în folclorul românesc (balada *Miorița* și altele) Moartea ca atare este granița trecerii de la această lume la o altă lume, de la existența temporară – la eternitate. Ea este, de fapt, firească și destinată de Cel de Sus. Și, de fapt, personajul este pedepsit cu nemurire și singurătate în rândul generațiilor trecătoare, deoarece nemurirea și eternitatea nu sunt una și aceeași.

Când ne oprim la prenumele personajului, cel de „Ivan”, e un lucru cu totul firesc faptul că, ajuns din fragedă copilărie într-un mediu rusesc și trăind acolo o viață întreagă, rusificatul soldat moldovean putea lesne să-și accepte un prenume pe potrivă, mai ales că acest lucru este confirmat și de sursele documentare istorice: „...copiii li se schimbau numele, dându-li-se pe cele ale nașilor de botez (Maximov, Vladimirov), ale preotului sau ale parohiei” (*Chinuții* (povestea unui fost cantonist) de V.N. Nikitin, în revista *Отечественные записки*, 1871). Această tradiție mai există și în prezent. În romanul lui Nicolae Dabija *Tema pentru acasă* se găsește un episod în care personajul relatează istoria numelui său: „Aici, la Nadrecinoe, atunci când împlinisem vârsta de 12 ani, mi-am aflat pentru prima dată numele meu cel adevărat. Mă numisem până atunci Ivan Ivanov-15, ca și cum aș fi fost o adresă, și nu o persoană. De ce 15? Toți copiii de la Nadrecinoe, la sugestia unui șef de departe, purtau unul și același nume: Ivan Ivanov. Dar profesorii noștri, ca să ne deosebească, ne adăugaseră și câte un număr: Ivanov I.-1, Ivanov I.-2... Și așa până la 300. Atâția copii eram la Nadrecinoe” (Nicolae Dabija. *Tema pentru acasă*. Chișinău: Editură pentru Literatură și Artă, 2013, p. 8).

Povestea lui Creangă e departe de a fi senină și plină de veselie precum pare la prima vedere. Dualismul care-l caracterizează pe Ivan Turbincă își are obârșia în neliniștea interioară a unui spirit rătăcitor, smuls cu forța din solul matern, dar fără a prinde rădăcini în altă parte, a unui spirit ce-i copleșește întreaga sa viață mireană, dedicată slujbei militare, deloc pașnice, spirit antrenat în căutarea firească și naturală a uni rost, rămas însă nerealizat până la apusul vieții sale.

[Traducere din limba rusă de Nicolae RUSU]

Referințe bibliografice:

1. BÎRLEA, Ovidiu. *Poveștile lui Ion Creangă*. București: Editura pentru Literatură, 1967.
2. CORLĂTEANU, N.G. *Scriitorii moldoveni în școală. Creația lui I. Creangă în școală*. Chișinău: Editura Lumina, 1984.
3. DABIJA, Nicolae. *Tema pentru acasă*. Chișinău: Editura pentru Literatură și Artă, 2013.
4. DUMITRESCU-BUȘULENGA, Zoe. *Ion Creangă*. București: Editura pentru Literatură, 1963.
5. LOVINESCU, Vasile. *Interpretarea ezoterică a unor basme și balade populare românești*. București: Editura Cartea Românească, 1993.
6. АГРАНОВСКАЯ, Белла. *Медное море*. Санкт-Петербург: Издательство Алетейя, 2007.
7. АЛЕКСЕЕВ, М. П. *Незамеченный фольклорный мотив в черновом наброске Пушкина* [online] [citat 29.01.2021]. Disponibil: <http://febweb.ru/feb/pushkin/serial/im9/im9-017-.htm?cmd>
8. ГЕРЦЕН, Александр. *Былое и думы*. Т. 1. Москва, 1958.
9. КОРОБАН, Василе. Предисловие. In: КРЯНГЭ, Ион. *Избранное*. Кишинев: Издательство Литература артистикэ, 1977, pp. 7-34.
10. КРЯНГЭ, Ион. *Сказки. Воспоминания детства*. Рассказы. Кишинев: Издательство Лумина, 1966.
11. НИКИТИН, В.Н. Многострадальные (повесть бывшего кантониста). În: *Отечественные Записки*. 1871.

PERENITATEA UNUI MOTIV LITERAR: COBORÂREA ÎN INFERN

*Emilia GRIGORAȘ (IOSUB),
doctorandă în filologie, USM*

Infenul reprezintă pentru omul creștin o zonă sumbră a „lunii de dincolo”. Modul în care este prezentat acest pol al celeilalte lumi de către fețele bisericești îl îndeamnă să realizeze numai fapte bune, să se căiască de cele rele săvârșite cu sau fără voie. Răutatea, indiferența, lăcomia, avariția sunt atribute omenești înfierate din cele mai vechi timpuri atât în literatură, cât și în realitatea de zi cu zi. Dar, cu toate acestea, omul, în speță ființă duală, nu reușește întotdeauna să se depărteze de aceste trăsături ce-i pătează existența. Știm din *Biblie* că Răul exercită asupra ființei omenești o atracție mult mai mare decât Binele, episodul căderii în păcat fiind antologic în acest sens. Însă întrebarea care se conturează